

НАПОМЕНЕ ПРИРЕЂИВАЧА

Архив Југославије, као установа културе од националног значаја, има већ вишедеценијску традицију објављивања архивске грађе настале пре свега радом државних органа, како Краљевине, тако и социјалистичке Југославије. Ова пракса настала још у време социјалистичке Југославије и није, наравно, престала нестанком југословенске државе. Напротив, постала је још израженија потреба да се научној и широкој јавности учини што доступнијом огромна количина документарног материјала који се чува у њеним депоима, како би се што боље сагледала историја ове бивше државе. Уосталом, један од битних задатака архивских установа јесте и публиковање одабраних или целих серија докумената.

Свакодневно десетине истраживача, почев од обичних грађана заинтересованих за одређену тему до професора Универзитета који се историјом професионално баве, како са подручја бивше Југославије, тако и из света, долазе у Архив Југославије и прегледају огромну количину докумената како би нашли податке везане за предмет њиховог рада. Број тема је скоро бесконачан и врло често се дешава да неке од њих, иако значајне, бивају само маргинално додирнуте или чак потпуно занемарене.

Једна од таквих тема за коју смо сматрали да је неоправдано запостављена јесу односи Краљевине Југославије и Сједињених Америчких Држава. О целини односа Краљевине Србије, односно Југославије, са САД постоји књига Ранка Петковића, *Један век односа Југославије и САД*, Београд 1992, али она представља само преглед тих односа и као таква даје најелементарније информације о њима. Док су односи између Краљевине Србије и САД и односи непосредно по стварању Краљевине Југославије обрађени, пре свега захваљујући научно-истраживачком раду проф. др Драгољуба Живојиновића и др Убавке Остојић Пејић, дотле је период од 1920–1939, осим спорадично, понеком расправом и мањим поглављима унутар других и ширих тематских целина, остао скоро неистражен и непознат не само широкој него и великом делу стручне јавности. Период од 1939, а нарочито од 1941–1945. свакако је најбоље обрађени период у односима Краљевине Југославије и САД и ту се свакако истиче књига Војислава Павловића, *Од монархије до републике*. Можемо рећи да је и период после Другог светског рата, тј. односи социјалистичке Југославије и САД, захваљујући последњим истраживањима, боље обрађен, тако да је међуратни период остао занемарен. Закључили смо да објављивање одабраних изворних докумената може допринети поновном сагледавању битних момената који су обликовали односе између једне мале земље и једне суперсиле, која је после периода изолационизма одлучила да дефинитивно изађе на светску сцену и која је ствари посматрала са становишта својих глобалних интереса. Разлог за такву ситуацију делимично можемо наћи у чињеници да су у овом периоду САД водиле

политику изолационизма и њени контакти са Европом су били ограничени пре свега на економске, а обим тих односа са малом државом као Југославијом је за САД био маргиналан. Истина, постоји монографија проф. Линде Килен (назив монографије видети у Зборнику), која је обрадила економске односе Југославије и САД и то је, колико смо могли установити, једина монографија која обрађује овај период у целини. Такође, недавно је Весна Ђикановић објавила књигу која проучава питање југословенског исељеништва у САД у овом периоду. Она свакако представља изузетан допринос познавању ове теме, која је односима са САД давала специфичан значај, али смо сматрали да је питање живота и рада овог исељеништва тема за себе и у овом зборнику смо одабрали само документа која третирају питање исељеништва у оној мери у којој се тичу међудржавних односа Југославије и САД.

И пре овог Зборника поједина документа из области југословенско-америчких односа су објављена у неким раније публикованим зборницима, као што су:

Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943, Dokumenti, priredio Bogdan Krizman, Arhiv Jugoslavije, Beograd – Globus, Zagreb 1981. i *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1943–1945, Dokumenti*, priredio Branko Petranović, Arhiv Jugoslavije, Beograd – Globus, Zagreb 1981.

Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: 1941–1945, knj. 1-2, priredio Bogdan Popović, Beograd 1988;

Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије 1930–1941, I-XI, група приређивача.

Неке документе везане за југословенско-америчке односе је приредио и коментарисао Коста Николић: *Владе Краљевине Југославије у Другом светском рату*, Београд 2008.

Међутим, сви ови зборници докумената се баве целином међународних односа Југославије, тако да су они који се тичу југословенско-америчких односа дати спорадично. Примера ради, први такав документ који је Богдан Кризман представио у свом зборнику, а послало југословенско Посланство у Вашингтону, носи датум од 7. августа 1941. године, дакле, скоро пуна четири месеца откако је емигрантска влада избегла из Југославије. То је утолико необичније јер је у том тренутку Посланство у Вашингтону било практично најважнија дипломатска југословенска мисија.

Друга едиција коју смо поменули превасходно представља документа о активности Титовог комунистичког покрета и његовог настојања да стекне међународно признање, а уз то даје изванредан број докумената који се односе на делатност краљевске владе, укључујући и њене односе са САД.

Што се тиче едиције *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије*, она даје месечне прегледе догађаја у разним

земљама у свету, али треба напоменути да САД нису сваког месеца биле заступљене у тим извештајима.

Постоје, наравно, и још неки зборници од којих треба пре свега поменути следећи, *Записници са седница Министарског савета Краљевине Југославије, 1941–1945. године*, приредили Комнен Пијевац, Душан Јончић; предговор Љубодраг Димић, Службени лист СЦГ – Архив Србије и Црне Горе, Београд 2004, али се у њима питање југословенско-америчких односа третира практично само као једна од тачака дневног реда.

Треба још поменути и зборник докумената *Растко Петровић, Дипломатски списи* приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Просвета, Београд, 1994, у коме су дати извештаји нашег познатог књижевника и дипломате о ситуацији у Америци, када је као секретар Посланства 1936. и 1937. године повремено вршио послове отправника послова замењујући одсутног шефа мисије, и слао извештаје Министарству спољних послова Југославије.

Проучавање југословенско-америчких односа би било далеко једноставније да је сачувана архивска грађа Министарства спољних послова Краљевине Југославије, али је она, нажалост, уништена већ почетком Другог светског рата. Због свега тога, одлучили смо се да прегледамо фондове у Архиву Југославије у којима смо сматрали да можемо наћи документа о овој теми и као први нам се наметнуо фонд АЈ-371 „Посланство Краљевине Југославије у Вашингтону – САД 1918–1945”, који је, срећом, у највећој мери сачуван, с изузетком строго поверљиве грађе за период 1941–1945. Недостајућа документа смо нашли у фонду АЈ-103 „Емигрантска влада Краљевине Југославије”. Нажалост, период од јануара до априла 1941. је хендикепиран пошто није сачувана строго поверљива архива. Осим ових коришћени су и неки други фондови, чији списак се може наћи на крају зборника. Наглашавамо да су овде дата искључиво документа Архива Југославије и да се нека документа о југословенско-америчким односима могу наћи и на другим местима, пре свега у Архиву Војно-историјског института.

Иако овај Зборник покрива период од 1. децембра 1918, када је проглашена Краљевина СХС, до 7. марта 1945, када је проглашена Демократска Федеративна Југославија, изузетно су унета у Зборник четири документа која не припадају овом периоду. Прва три се односе на период Краљевине Србије, али с обзиром на то да су очито промакла пажњи истраживача, а сматрамо их значајним, дали смо их на самом почетку Зборника, док последњи, који говори о полагању венаца на ковчег преминулог председника Рузвелта (април 1945) од стране Владе ДФЈ, маршала Тита и регентства, симболично завршава ову епоху у историји односа Краљевине Југославије и САД.

Зборник има укупно 407 докумената и они су разноврсни по тематици и свом значају. Неке теме су више заступљене, а неке мање. Иако неуједначеног значаја, настојали смо да покријемо све области односа двеју

земаља, почев од политичких, војних, економских, културних и других. Дата су и нека документа која говоре искључиво о САД, јер смо сматрали да је неопходно дати шири контекст у којима су се ови билатерални односи одвијали. Циљ овог Зборника је да неке битне информације учини доступним, како истраживачима тако и широј публици, а никако да учини излишним даља истраживања било које од тема из односа двеју земаља, нити он то објективно може. Напротив, сматрали смо да овај Зборник треба да буде попут „шведског стола” и пружи свакоме могућност да нађе нешто што му је интересантно и да га подстакне да даље истражује извесне теме. Одређене теме смо покрили ретроспективним извештајима који, међутим, не одсликавају праву динамику догађаја како су се одигравали и зато смо о некој теми негде дали већи број текућих докумената, који су се сукцесивно смењивали.

Што се тиче начина приређивања, скрећемо пажњу на то да је правопис којим су се службеници користили у то време претрпео знатне измене до данашњих дана. Архаизме смо оставили, а правопис смо минимално прилагођавали данашњем. Нарочито напомињемо да је у то време постојала велика склоност да се све титуле и називи установа пишу великим словима и ту су извршене неке интервенције у складу са данашњим правописом. Текстови на енглеском су остављени без икаквих интервенција. Већина докумената је куцана писаћом машином, некада на ћирилици, некада на латиници, а одређени број докумената нађен је искључиво у рукопису. Велики проблем је представљала употреба енглеских назива, који су се у неким документима давали фонетски, понекад етимолошки, некад ћирилицом, а у неким документима су истовремено коришћена оба принципа. Настојали смо да дамо што више докумената интегрално, али смо у неким ситуацијама вршили скраћивања, делимично ради економичности простора, а делом и зато што су се у неким од њих истовремено обрађивале и неке теме које нису биле међусобно повезане. Сигнатуре докумената означавају број фонда, број фасцикле (кутије) и број јединице описа. Изузетак је учињен када је у питању фонд „Посланство КЈ у САД – Вашингтону”, где је поред броја фонда и фасцикле навођен редни број фолијације документа у фасцикли (када је у питању скраћени документ наведен је пун распон бројева страна документа), што ће свакако олакшати налажење истог. У фуснотама су искључиво навођене сигнатуре: број фонда, број фасцикле и број јединице описа.

Надамо се да ће ова публикација пружити корисне информације и истовремено дати подстрека за даља истраживања.

Београд, новембар 2015

Предраг Крејић
Митар Тодоровић